

OSVRTI

O RODU PRIMLJENICE KOINE

Kad tuđica ili posuđenica ulazi u hrvatski jezik, ona se podvrgava gramatičkoj strukturi hrvatskoga jezika. Kako je među takvim riječima najviše imenica, govorit ćemo o njihovom prilagodavanju hrvatskomu jeziku. Što se zbiva s anglicizmima u hrvatskom jeziku, iscrpno je pokazao Rudolf Filipović u knjizi *Teorija jezika u kontaktu*¹. U vezi s primanjem imenica iz engleskoga jezika u hrvatski on na 130. str. ističe naslov Tendencija muškoga roda, a tu kaže: »Te i mnoge druge posuđenice koje svršavaju na konsonant dobro se uklapaju u morfološki sustav hrvatskog ... jezika i u kategoriju roda. Ovaj je način određivanja muškoga roda u hrvatskom prema dočetu u skladu s mnogo širim principom koji se naziva tendencija muškoga roda (masculine tendency), a po kojem većina posuđenica dobiva muški rod.« Ti njegovi zaključci u vezi s prilagodbom anglicizama u hrvatskom jeziku vrijede uglavnom i za prilagodivanje tuđica iz drugih jezika. Tako će npr. sve tuđice s nultim nastavkom biti u hrvatskom muškoga roda jer je takav nastavak tipičan za muški rod kao što je nastavak *-a* tipičan za ženski rod, pa će i tuđice na *-a* biti ženskoga roda. (Ima doduše i imenica ženskoga roda s nultim nastavkom, ali one su manjina među imenicama ženskoga roda.) Tako će npr. riječi grčkoga podrijetla *program*, *aksiom*,

idiom, *sistem*, *morfem*, *fonem* biti muškoga roda jer imaju nulti nastavak, bez obzira na to što su u grčkom jeziku u tom liku srednjega roda. Hrvatski jezik ima svoju gramatičku strukturu. Posuđenice gube gramatička obilježja jezika izvornika i uklapaju se u gramatičku strukturu jezika primaoca. To je sasvim normalno. Tako će biti i s riječima iz drugih jezika. Riječ *stimung* u razgovornom hrvatskom jeziku bit će muškoga roda jer završava na suglasnik premda je u njemačkom kao imenica na *-ung* po pravilu ženskoga roda.

Kako je mnogo imenica stranoga podrijetla s nultim nastavkom, pa su u skladu sa strukturom hrvatskoga jezika muškoga roda, to je utjecalo da se i tuđice na samoglasnik, osim imenica na *-a*, u hrvatskom jeziku maskuliniziraju. Filipović govori o tendenciji muškoga roda, a Stjepan Ivšić u *Slavenskoj poredbenoj gramatici*² na 224. str. i starija naša literatura govore o pojavi virilizacije. Zato su posuđenice na *-i* (*kroki*, *derbi*, *hobi*, *ragbi...*), *-u* (*intervju*, *ragu...*), *-e* (*bife*, *renome*, *rezime*, *atelje*, *varijete...*), pa čak i većina posuđenica na *-o* (*rešo*, *nivo*, *biro*, *metro*, *auto*, *radio...*) muškoga roda. Među tuđicama na *-o* postoji stanovito kolebanje između muškoga i srednjega roda jer u hrvatskom imenice na *-o* pretežno su srednjega roda. Stoga je sasvim razumljivo da se donekle i posuđenice na *-o* opiru tendenciji muškoga roda, ali go-

¹ Zagreb, 1986.

² Zagreb, 1970.

tovo bez uspjeha. Od imenica na samoglasnik jedino su se posuđenice na *-a* uspjele potpuno oduprijeti toj tendenciji.

Sve je to uvod u pitanje kojim ćemo se baviti u ovom članku: govorit ćemo o imenici *koine* i njezinu usustavljanju u hrvatski jezik. Riječ je grčkoga podrijetla. U grčkom je to pridjev u svezi *koinḗ diálektos*. Kako je imenica *diálektos* u grčkom ženskoga roda, pridjev se s njom slaže u rodu, pa je i on ženskoga roda. To postaje stručni lingvistički naziv, ali pritom dolazi do pretvorbe: riječ *diálektos* se ispušta a riječ *koine* se poimeničuje i prima značenjske nekadašnje sveze. Kako je to lingvistički naziv, opširno se obrađuje u Simconovu *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva*³. On navodi razna značenja te riječi, a ona su međusobno vrlo bliska. Navest ćemo to sasvim ukratko, oslanjajući se na Simconov tekst:

1. opći, zajednički jezik (opći dijalekt) u koji su se u IV. stoljeću prije Krista stopili različiti grčki dijalekti, a kao temelj poslužio im je atički dijalekt;
2. »razdoblje u povijesnom razvitku grčkoga zajedničkog književnog jezika«;
3. »pučki (ili narodni) grčki jezik, oplemenjen atičkim jezikom naobraženih ljudi«;
4. »u širem smislu — svaki zajednički (i to govorni) jezik koji je nastao iz nekoliko narječja«;
5. »supernacionalan jezik, npr. kao stg. opći jezik (koine) ili latinski u rimskom carstvu...«;
6. »moskovski koine ... moskovski govor (i izgovor) kao općenarodni ruski književni jezik (i izgovor)«.

Simcon ima i sedmu točku, u kojoj govori što *koine* nije, pa to ovdje ne navodim. Iz toga je sasvim jasno da je taj pojam, pa i njegova oznaka, potreban da bi se označila stanovita predstandardna faza u razvoju književnoga jezika. Ta se potreba nametnula i nama u preispitivanju naše književnojezične povijesti. Mogli smo uzeti europeizam grčkoga podrijetla ili njegov sadržaj pretočiti u hrvatski: *opći (zajednički) jezik (dijalekt)*. Kako vidimo, u ponudi su dva pridjeva i dvije imenice. Stupanj političke slobode i u znanstvenim raspravama bio je prilično nizak. Pitanje imena jezika bila je opasna tema, izbor sastavnice *jezik* u dvočlanom nazivu za europeizam *koine* zahtijevao bi i imenovanje jezika. Sve su to bili razlozi da se prihvatiti europeizam grčkoga podrijetla *koine*. Odmah se nametnulo pitanje kojeg će roda biti ta imenica u hrvatskom jeziku i, ovisno o tom, kako će se sklanjati. Hrvatska jezikoslovna znanost, poštujući izvorni rod te preobrazbom nastale imenice, prihvatila je tu posuđenicu kao imenicu ženskoga roda. Kako nije bilo imenica na *-e* koje bi bile ženskoga roda (osim nekih ženskih imena u nekim našim govorima), imenica *koine* nije se sklanjala: ostala je dakle nepromijenjena. Ona uglavnom nije stajala sama, nego najčešće u svezi *novostokavska folklorna koine*, pa su po nastavku u tim pridjevima bili jasni padežni odnosi i imenice *koine*. Ta sintagma bila je u našem novijem jezikoslovlju vrlo česta, najprije u brojnim radovima profesora Dalibora Brozovića, a zatim i u drugih. Srpski su lingvisti upotrebljavali tu imenicu u muškom rodu, pa je njima ista sintagma glasila: *novostokavski folklorni koine*. Osim toga, oni su deklinirali i imenicu *koine* kao *atelje*, *bife* itd. Koliko je naš izbor ženskoga roda za tu imenicu

³ Zagreb, 1969.

bio izraz poštivanja izvornoga roda u grčkom, a koliko, možda, svjesni otklon srpskoga izbora u muškom rodu, teško je reći. Ali bez obzira na to vidimo da nam izbor ženskoga roda nije bio najsretniji. Ono načelo o kojem je govorio Filipović, bilo je i tada u našoj jezičnoj svijesti i duboko u našem jezičnom osjećaju. Bez dubljeg razmišljanja o gramatičkim razlozima za muški rod, riječ *koine* puštena je u uporabu kao imenica ženskoga roda. Kao uskostručni naziv ostala je uglavnom tako sve do danas. Naši joj se jezikoslovci nisu opirali. Prihvaćali su nju i spomenutu sintagmu uglavnom tako. Meni je još kao studentu bio naš izbor čudan, neobičan, neusustavljen. Naišao sam na više mjesta u djelima nekih naših istaknutih kulturnopovijesnih djelatnika (npr. Marina Franičevića, Alojza Jembriha i dr.) da imenicu *koine* upotrebljavaju u muškom rodu. Jesu li to učinili po vlastitom jezičnom osjećaju ili pod utjecajem srpske jezikoslovne literature, ne znam, ali znam da nisu ništa pogriješili. U skladu sa svim što sam u uvodnom dijelu izložio, to je i u nas morala biti imenica muškoga roda i jednako se sklanjati kao npr. *atelj*. Unutarnji jezični razlozi govore dakle tomu u prilog. Ništa nam ne smije smetati što su tako učinili i Srbi. Razlikâ je ionako mnogo. Ne moramo ih umjetno umnožavati, pogotovo ne tako da dobivamo u hrvatskom jezičnom sustavu jezične jedinice protivne njemu samomu, njegovoj gramatičkoj strukturi i hrvatskom jezičnom osjećaju. Pogotovo je to važno kad to prestaje biti uskostručna riječ, nego postaje poznatijom, proširenijom, općepoznatom, pa se može naći i u znanstvenopopularnoj literaturi, čak i izvan jezikoslovlja.

Zanimljivo je da Simeon u spomenutom rječniku ne navodi rod imenice

koine premda načelno kraticom *m.*, *f.* ili *n.* bilježi rod imenica u natuknicama. Ipak indirektno možemo vidjeti da je i on upotrebljava u muškom rodu kad pri objašnjenju značenja *koine* pod šestom točkom ima svezu »moskovski *koine*«. I Bratoljub Klaić u *Rječniku stranih riječi*⁴ ima natuknicu *koinē*, a navodi i genitivni završetak *-ēa*, po čemu se vidi da je muškoga roda. Ali on i izričito kaže: »... iako je riječ u grčkom jeziku ženskoga roda, kod nas se shvaća kao imenica muškog roda...«, navodeći primjer iz *Enciklopedije Leksikografskog zavoda*. *Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda* ima natuknicu *koine*, ali nije jasno kojega je roda. *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika*⁵ označuje ju sa *m.*, tj. kao imenicu muškoga roda.

Što se tiče prilagodbe riječi *koine* naglasnom sustavu hrvatskoga jezika, karakteristično je kolebanje u nominativu kao i za druge posuđenice na *-e*. Povođeci se za pisanom (kodifikacijskom) naglasnom normom, bilježi se kratkouzlazni naglasak na prvom samoglasniku: *kōine*. Matičin Rječnik ima samo tako dok Klaić ima natuknicu *koinē* (gdje je vjerojatno htio istaknuti da je *e* dugo i naglašeno), a u zagradama dodaje: »*akc.* i *kōine*, *-ēa*«. Uzima se dakle u obzir i vrlo proširena praksa da se mnoge tudice opiru naglasnom načelu hrvatskoga jezika po kojemu posljednji slog u riječi ne smije biti naglašen. Ako se ta imenica sklanja (a sklanja se samo kao imenica *m. r.*), gen. je *koinēa*, dat. i lok. *koinēu*, instr. *koinēom*. Zatreba li nam akuzativ, on je jednak nominativu sa svim naglasnim kolebanjima. Nominativ i akuzativ svakako imaju duljinu na završnom *-ē*, koji može biti ujedno i naglašen (protivno kodifikacijskoj naglasnoj

normi, ali u skladu s uporabnom) ili nenaglašen (protivno uporabnoj normi, a u skladu s kodifikacijskom).

Prilika je da se u skladu s navedenim razlozima ukloni ta anomalija u hrvatskom jezikoslovnom nazivlju, tj. da se imenica *koine* usustavi kao posuđenica muškoga roda i da se deklinira kao i sve druge posuđenice na *-e*, dakle *koine*, *koinea*, *koineu* itd. Naravno da će uza nju i atributi biti u muškom rodu, pa ćemo govoriti: *novostokavski folklorni koine*. Ništa nas ne obvezuje što je to u grčkom postala imenica ženskoga roda. Ona je to u grčkom mogla jer je postojao i takav tip imenica ženskoga roda (npr. *nikē* = pobjeda, *téchnē* = umijeće itd.). Po tom su tipu bile i imenice *grammatikḗ* (*téchnē*), *mousikḗ* (*téchnē*), pa je to latinski jezik prilagodio svojoj jezičnoj strukturi: *grammatica*, *musica*, odakle smo ih i mi dobili u liku *gramatika* i *muzika*. Pitanje je kako bi klasični i tradicionalni latinitet prilagodio grčku imenicu *koinē* i u kakvu bi liku prešla u druge jezike latinskoga kulturnog kruga. Nije se to dogodilo, nego smo je kao grčku posuđenicu u novije vrijeme uzeli. U skladu s gramatičkim obilježjima posuđenica na *-e* u suvremenom hrvatskom književnom jeziku i s načinom njihova usustavljanja bilo bi normalno da se i imenica *koine* ponaša kao i sve druge tuđice na *-e*, tj. da bude imenica muškoga roda.

Mile Manić

IMA LI ŠTO NOVA?

U *Jezičnom savjetniku* Matice hrvatske¹ dan je u tamošnja četiri retka ovaj zaista kratak savjet: »**nešto nova, nešto slična** pokr., treba: nešto novo, nešto slično. Iza *nešto* u knjiž. jeziku ne stoji genitiv pridjeva, nego nominativ.«

Slično je kazivano i prije. Na primjer, u gramatici Ivana Brabeca, Mate Hraste i Sretena Živkovića² dano je oštro pravilo: »Sa zamjenicama **što, išta, nešto, ništa, svašta** slažu se pridjevi u padčžu: *nešto novo, nečega novoga, nečemu novome*. Prema tome uz nominativ i akuzativ tih zamjenica ne smije stajati genitiv: *Ništa ozbiljno se nije dogodilo. Vidjeli ste nešto zanimljivo*.«

U gramatici Josipa Florschütza³ možemo pročitati ovo: »Srednji rod zamjenica *ovo, ono, to, što, ništa* ostaje uz zamjenjane glagole u akuzativu. *Ne znaš li to? Isprva vam ne kažah ovo. Nema ništa novo. Nadamo se onome, što ne vidimo*.«

Na tragu toga budu i neki jezični savjeti.

Ljudevit Jonke dotakao se takva genitiva u članku »Takozvani slavenski genitiv«, pa kaže »da se uz negirane glagole ne upotrebljavaju u genitivu pridjevi, zamjenice i brojevi srednjega roda. Običnije se govori i piše s akuzativom: 'Ne možemo to učiniti; nemam *ništa dobro*

¹ *Jezični savjetnik s gramatikom*. Uredio Slavko Pavešić. Zagreb 1971, str. 162.

² *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, II. izdanje, Zagreb 1954, § 299.14, str. 212.

³ *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Treće izdanje. Zagreb 1916, § 280.5d, str. 214; gotovo isto i u *Hrvatska slovnica za srednje i slične škole*. Prerađeno izdanje, Zagreb 1943, § 277.5, str. 196.

⁴ Zagreb, 1982., str. 703, pod riječi *koine*.

⁵ Knjiga druga, G-K, MIH - MS, Zagreb - Novi Sad, 1967.